

Jens Lohfert Jørgensen, Louise Mønster og Michael Kallesøe Schmidt (red.)

En ny kritik

Forlaget SPRING, Hellerup 2019. 210 sider. ISBN: 9788793358706

Andreas G. Lombnæs

Professor emeritus, Universitetet i Agder.

Hovedinteresser: lyrikk (Olaf Bull, H. Wergeland, J.E. Vold), litteratur og bilde («Texts Disclosing Nothing: Michael Maier, *Atalanta fugiens* (1617), and Gunnar Wærness, *Bli verden* (2007)», *Journal of Illustration Studies*, desember 2013), litteratur og musikk (video) (om Sturmgeists *Unknown Soldier* samt aha's *Take On Me*, i *Lydspor*, red. B. Markussen, 2015), identitet (*Seg selv. Subjektframstillinger i norsk litteratur*, Oslo 2015). Siste utgivelse: «Uskyldige gleder, farlige slutninger. Selvhat og fundamentalisme i Knut Hamsuns roman *Den siste Glæde* (1912)» (*AUC Philologica* 1/2020).

andreas.g.lombnas@uia.no

Kritiske anliggender. Fra teksten selv til teksters brukspotensial

Å lese har ikke alltid vært en selvfølge, ikke for folk flest. Protestantenes individuelle gudsforhold ga motivasjonen for leseopplæring, nasjonalstatens legitimeringsbehov førte skjønnlitteratur inn i skolen: Rett tro, moralske forbilder og problemer under debatt! Men hvorfor lese i dag, i en krise som rekker videre enn kirker og nasjoner? Hva slags litteratur? Og hvordan? Da litteraturfaget vokste frem, gjaldt det å forene romantisk personlighetskultus og positivistisk (historie)vitenskap. Den samtidige Mallarmés påpekning om at dikt lages, *ikke med idéer, men med ord*, fikk sent gjennomslag. Disse 1880-tallsnissene har fulgt med på lasset siden. Hvordan lese i dag?

Liv/verk/essay/dikt – distinksjoner og vante skillelinjer faller i samtidslitteraturen, mens de store sakene fra avissider og faglitteratur dukker opp som litteraturteori. Tanken om en virkelighet som modernister og andre har fjernet seg fra ved å forvrengte språket, har trengt inn i litteraturfaglige kretser – til folk som ellers ikke har problemer med å se at utbytting av menneskelige og naturlige ressurser er betinget av ideologi. Virkeligheten er stadig vekkt det håndgripelige og tilvante, språket usynlig. Men studiet av litteratur bør rimeligvis ta utgangspunkt i det spesifikt litterære, det som kjennetegner fiksjon fremfor annen språkbruk. *I diktning blir språket synlig*. Å vise seg selv frem er nettopp hva det vanlige språket ikke kan gjøre, om det skal oppfylle sine praktiske oppgaver. Litteratur er et motspråk, autonomt i forhold til det vi spontant tar for virkelig, fullt ut forpliktet på det språk som ubemerket understøtter denne virkelighet.

Antologien *En ny kritik* tar opp grunnleggende spørsmål, uten for den del å bestemme nøkkelordet nærmere enn «anmelderi, ideologi, metodologi m.m.». Tittelens henvisning til Johan Fjord Jensens introduksjon av den amerikanske nykritikk røper likevel en opptatthet

av pedagogiske metoder (å begynne med nærlesning) fremfor anmelderi og litteraturteori i streng forstand. «Ideologi» viser kanskje til den kontekst ingen av oss unnslipper; *kritikk* deler sin greske verbrot *krinein* ('skjelne, bedømme') med *krisis* ('skjelning, avgjørelse; dom'). I ethvert tilfelle har vi å gjøre med et prosjekt som fordrer oppmerksomhet overfor dagens trender så vel som historisk overblikk. Elleve spredte bidrag kan bare glimtvis opplyse det enorme landskapet, uten at det kan være en innvending.

Mats Jansson åpner med en klargjørende artikkel om nykritikkens tidligste introduksjon i Norden. For en som har stiftet bekjentskap med *close reading* i J. Fjord Jensens bok fra 1962, er det en tankevekker at den epokeskapende lesemåten var introdusert ti år tidligere av den finlandssvenske kritiker Bengt Holmqvist, og det i en ordinær dagsavis, *Stockholms-Tidningen*. Michael Kallesøe Schmidt følger opp med en oversikt over den litteraturpedagogiske debatt i Danmark på 1960-tallet.

Dypere i danskfagets nære historie, og med en videre teoretisk horisont, går Marianne Stidsen når hun trekker inn Thomas Bredsdorff og Erik A. Nielsen og betoner ikke motsetningene, men berøringspunkter mellom så vel disse toneangivende personlighetene som den fenomenologiske og den hermeneutiske metode i stort. I pakt med antologiens overordnede diskusjon av forholdet mellom nykritisk nærlesning og kontekstualiserende fortolkninger er intensjonen å rokke ved fastlåste posisjoner.

Bokens øvrige åtte bidrag følger opp den forsonende tilnærmingen i disse overgripende artiklene. Imidlertid driver forfatterne sine lesninger i vidt forskjellige retninger. Den mest tradisjonelle så vel som mest nyskapende kan sies å være Anne-Marie Mai, som på gammel-dags, umetodisk vis bruker skjønnlitteratur med sikte på dens nytte i praktisk sammenheng. I hennes artikkel, «Empatisk læsning. Om brug af diktning i narrativ medicin», er det ikke snakk om korrekt fortolkning av tekster, men om å oppøve empati og åpne nye kommunikasjonsveier mellom lege og pasient.

Mange omdreininger etter *den* nye kritikk stiller den aller nyeste av slaget, antikritikken, saken på spissen: Er det leserens oppgave å avsløre tekstens skjulte mening ved hjelp av et metodisk apparat? Eller er teksten et hjelpemiddel til å forstå noe man for tilfellet er opptatt av å forklare, fortrinnsvis seg selv? Forskyvningen fra «Hvordan bør vi læse?» til «Hvordan læser man?» åpner for Stefan Kjerkegaard og Dan Ringgaard et forskningsfelt like forbau-sende nytt som snublende nært: «Hvordan forfattere læser». Som postkritikken minner om, har litteratur alltid vært lest ut fra de forskjelligste agendaer; og forfattere er da innbyrdes like forskjellige som andre lesere? Men de skiller seg nok ut ved å betrakte tekster fra produksjonssiden mer enn mottakersiden. For forfatteren i egenskap av forfatter er en tekst et insitament for egen skrift, et særtilfelle av den allmenne tendens til å bruke teksten til eget formål. De to valgte eksemplene er ytterst forskjellige. I det første tilfelle vises hvordan en vanskelig på grensen til uforståelig passasje hos M. Blanchot avføder en kroppslig, men kanskje nettopp dermed adekvat reaksjon hos forfatterspiren i Karl Ove Knausgårds *Min kamp*. I det andre eksemplifiserer Christina Hesselholdts litterære pilegrimsreiser impulsen til å tre i en beundret forfatters fotspor for å inngå i den situasjon hvor noe enestående ble skapt. Fremfor å rette seg mot en kjerne i teksten spinner lesningen videre på den i en ny tekst.

Lesescenen i Knausgårds roman minner Kjerkegaard og Ringgaard på en kjent erfaring, at (i dette tilfelle Blanchots) «tanker risikerer at blive banale når de trækkes ud af selve den form som de ytres eller optræder i». Form og innhold kan ikke atskilles uten å redusere den ene eller det andre. I sitt bidrag, «Det lyriske diktet, sangen og lyrikk-kritikkens objekt», tar Ole Karlsen for seg en anvendelse av litteratur som i liten grad forplikter seg på metodisk utlegning. Foruten å være den mest utbredte form for lyrikk og den som ligger nærmest

sjangerens greske opphav, er sangdiktet lite forsket på som sådant. (Et forhold som trolig beror på akademias nedarvede båsetenkning. For sanglyrikk kan teatervitenskap og sosiologi være like relevante som litteratur- og musikkvitenskap.) I fremføringen tones (!) det verbale ned eller forsvinner, mens omvendt en sunget tekst kan få et liv ute av proporsjon med dens eventuelle skriftlige banalitet.

Et fremragende eksempel på god (om enn ikke gammeldags) litterær analyse er Anker Gemzøes gjennomgang av to klassiske dikt (Jensens «Paa Memphis Station» og Pounds «In a Station of the Metro») i artikkelen «På stationen. Sansning og abstraksjon med henblik på stationen som modernistisk kronotop». Langt fra en konflikt mellom nærlesning og kontekstualisering konkluderer Gemzøe sin gjennomgang av Pounds dikt med at «vi går feil af virkelighedsrapportens karakter [...], hvis vi ikke forsøger en sidestilling af potentielt modstridende fortolkninger, der tager højde for modernitetens kontingente fremtrædelsesformer».

Like poengterte analyser leverer Unni Langås i sin artikkel «Poesi i krisens tid. Fire dikt om 22. juli». Et innbrudd av *utenkelig* i det forventede alminnelige liv, slik det skjedde i Norge i 2011, kaller mer enn noe annet på floskler og banaliteter som på sitt vis gjør språket synlig i sprekken mellom realitet og representasjon. Med henvisning til J. Kristeva påpeker Langås to ulike reaksjoner på det uhørte: nedtoning eller også opptrapping av virkemidlene. Langås trekker frem fire vesentlige dikt som tross det felles motiv tematisk peker i ulike retninger og bare løselig kan sies å handle «om» 22. juli. Men det er interessant nok. Noen krise-poetikk lar seg vanskelig gripe, snarere er det slik at krisen setter det allmenne uttrykkspørsmål på spissen.

Motiviske tilnærminger ligger også til grunn for Jens Lohfert Jørgensens og Hans Kristian S. Rustads artikler der de behandler henholdsvis «Bakterier (og vira) i dansk samtidslitteratur» og «Flyktningkrisen nå! Om interaksjonelle strategier i Peter-Clement Woetmanns *Bag bakkerne, kysten. En klagesang*». Mens den første ikke gjør meget av forskjellen mellom litteraturens fiktive og samtidens faktiske bakterier/virus (begge er treffende nok «påmindelse om, at det udenomsmenneskelige findes, i en tid, hvor menneskets udbredelse forårsager masseudryddelse af andre arter»), har den senere som premiss at lyrikk «kan si noe som avisartikler ikke kan si, samt synliggjøre noe som ellers forblir usynlig». Rustad knytter an til en litteraturforsker som på mange måter står som en forutsetning for antologiens samlede prosjekt, Peter Stein Larsen, og spesielt dennes begrep *interaktionslyrik*: «en åben poetisk form og en flerstemmig udsigelse [...] 'smittet' af alle mulige sociale diskurser». Woetmann skaper ifølge Rustad en dikotomi, ikke mellom natur og kultur, menneske og ting, men «et skille mellom det fellesskapet vi føler med landskapet, organismer, varer og ting, en sam-eksistens som vi ikke praktiserer i møte med 'den andre', flyktningene». Skjønt «skaper» er kanskje ikke det rette ord, poeten har lyttet seg frem til en undertekst i mediaspråket, en tekst som *unheimlich* mimer den forstumte nasjonalismes besyngelse av fedrelandet:

Min krop er iskiosken, parasollen foran
iskiosken og de hvide plastikstole foran
iskiosken.

[...]

Min krop er ikke lastrummets mørke og lyden af
lastrum, fugtige hænder bøjet nakke.

Inspirert av G. Agamben viser Rustad hvordan «diktet demonstrerer begrensningene i ideen om tilhørighet, humanisme og sam-eksistens». *Interaktivt* inndrar diktet verden omkring og oppsuges av samme, eksplisitt og implisitt. Noe som representerer et tredje i forhold til mediespråkets «realistiske» moralisering og modernismens (Adornos) indirekte oppfordring til nyskapende intervensjon.

Antologiens tydeligste argument for diktets relevans *qua* litteratur i krisetiden gir Louise Mønster i sin presentasjon av to diktsamlinger av Morten Chemnitz. Diktene tar utgangspunkt i det ikke-menneskelige idet de viser til ubetydelige naturfremtoninger og deres samspill med omgivelser og årstider. Gjennom perspektivforskytninger og en poetisk syntaks som vektlegger preposisjoner og konjunksjoner fremfor verb, utforsker Chemnitz muligheten for en alternativ tilgang til omverdenen. Slik kritiseres vår selvfølgelig overleverte virkelighetsforståelse på en indirekte måte som ikke lar seg bestemme, være seg som modernistisk eller realistisk.

Hva er det så å konkludere om kritikken de siste 70 år? I utgangspunktet hvordan en betimelig dyd, tekstvitenskapens besinnelse på sitt eget objekt, umerkelig har vendt seg til tingliggjøring (om ikke fetisjering) av teksten, mens den like påkrevde metodiske refleksjon har fremelsket formler som i en parodi på kritisk refleksjon forvandler enhver tekst til teoriens speil. Heldigvis ser vi ikke tilløp til slikt i denne antologien, der postkritikken har stimulert til nye perspektiver og kontekster, nye lese måter. Samtidig viser hver og én av de elleve artiklene hvor verdifull arven fra nykritikken er å ta med, idet nye generasjoner kritikere begir seg ut i et litterært og kulturelt landskap i rask endring, der skriftlitteraturen har mistet sin isolerte særstatus. Den postkritiske knesetting av pluralisme og affekt reiser problemer i sin tur.